

Politisk och social satir i Trettondagsafton

På Shakespeares tid var politisk ideologi nästan synonymt med religiös tro. Under de 50 år som följde sedan Henrik VIII hade brutit med den romersk-katolska kyrkan, hade England genomgått åtminstone fyra fullständiga förändringar av den officiella statsreligionen, vilka ytligt sett kunde förefalla som pendlingar mellan protestantism och katolicism, men i grunden var en betydligt mer komplicerad företeelse. Denna omvälvande tid utgjorde i själva verket en gynnsam grogrund för allehanda religiösa "sidoskott", samtliga med en stark ambition att omdefiniera och gå till grunden med innebörden av att vara en *sann kristen*.

Varje ansats att försöka fastställa vad som i grunden menades med ett religiöst begrepp, var under Elisabeths regering oupplösligen förbunden med kravet på politisk lojalitet och nationell säkerhet. Kätter och landsförräderi var oskiljaktiga begrepp under en tid då England var en av de få protestantiska länderna, i en värld som för övrigt var helt dominerad av katolicismen.

Protestantismen var emellertid långt ifrån någon enhetlig religion. Statsmakten krävde visserligen att alla medborgare skulle vara utövande medlemmar i "Church of England," men det fanns trots detta många icke-konformistiska sekter vilka betraktades som brottsliga. Puritanerna var den mest betydande av dessa.

Puritan var ursprungligen en nedsättande term, präglad av katolska författare för att beskriva de protestanter som menade sig vara rättfärdiga. De som trodde att de genom sitt fläckfria kristna leverne, sin fasta, sina böner och tårar var kristendomens räddning i ett ateistiskt, syndigt och korruperat samhälle. Omkring 1580 hade dessa gud-fruktiga tagit till sig namnet *Puritan* som ett hedersbetygelse. Puritanerna menade sig vara som allra mest fromma i sådana sociala sammanhang där de kunde ålägga andra människor god ordning och ett föredömligt moraliskt uppträdande.

Dramatikern Shakespeare var inte intresserad av att använda teatern som politisk eller religiös plattform. När karaktären *Maria* beskriver karaktären *Malvolio* som puritan innebär detta således inte en fördömelse av puritanismen. För Shakespeares publik var *Puritan* ett slags kodord för de typiska kännetecken som allmänt brukade tillskrivas puritanerna. Naturligtvis bevisade dock aldrig renläriga puritaner Shakespeares teaterföreställningar eftersom teatern för dem var ett djävulens hemvist.

Vad säger oss då Malvolios karaktär om den uppfattning som Shakespeare kan ha förutsatt att hans publik hade om puritanismen?

Först och främst är Malvolio en tjänare. Puritanerna trodde sig vara Guds tjänare på jorden. De var de gudaktiga människor som hade givits ansvar för att bringa ordning och moral i ett upplöst och korrupt samhälle. Malvolio spelar genomgående denna roll i ett samhälle som är skapat utifrån Tobias Raps machiavelliska syften.

Malvolio är ärelysten. Puritanerna må ha menat att deras världsliga strävanden var styrda av Guds vilja men icke-puritaner betraktade dessa som uttryck för personlig ärelystnad. Utan tvivel innebär Malvolios föreställningar om livet efter ett äktenskap med Olivia, såväl en personlig belöning som en triumf över hans kamrater och överordnade.

Maria säger:

– Äsch, han är för djävulen varken puritan eller nånting annat. Han är en sån där som vänder kappan efter vinden, en tilljord åsna som har lärt sig en massa fraser utantill som han drar i stora sjok. Han är otroligt nöjd med sig själv, han tror han är så enormt tjusig så det är en trossats för honom att så fort man ser honom blir man kär i honom ..."

Detta uttrycker en uppfattning som den stora majoriteten av Shakespeares publik otvivelaktigt delade.

Malvolio: "Några är födda till höghet, några förvärvar höghet, och några blir påtvingade höghet." Träsnitt från tidigt 1600-tal.

Just innan Malvolio hittar brevet som kommer att åstadkomma hans undergång spekulerar han över Olivias förmodade förkärlek för honom.

Han proklamerar: "Det är ödet, allt är bara ödet." Denna tro är helt i överensstämmelse med den puritanska övertygelsen om att varje människas öde är förutbestämt och inte går att förändra.

Det falska brevet meddelar Malvolio att, "några är födda till höghet, några förvärvar höghet, och några blir påtvingade höghet". Förtjust placerar han sig själv i den senare kategorin. Som en sann puritan ser Malvolio sitt eget öde som en del av Guds plan. Med hans egna ord:

"Vad kan jag säga? – ingenting som kan komma emellan mig och allt det jag hoppas på. Men det är Jupiter och inte jag som har gjort det här, och det ska han ha tack för."

Malvolio tillskriver flera gånger sin "Jupiter" de goda framtidsutsikterna. Publiken vet naturligtvis att dessa föreställningar är falska och att "Jupiter" är Maria.

När Tobias Rap och hans följeslagare förbereder sig för att 'ta hand om' Malvolio, råder Tobias honom att "trotsa djävulen". Malvolio frågar: "Vet ni vad ni säger?" Maria feltolkar svaret som ett försvar för djävulen och anmärker: "Där ser ni. Han tål inte höra om nåt religiöst." Malvolio svarar: "... jag hör inte hemma i er värld. Ni ska få se!" Just sådana idéer lär Shakespeares publik ha satt i samband med puritanerna.

Slutligen konfronteras Malvolio i sin mörka cell med narren, förklädd till pastor Topas som säger: "jag önskar bara att jag var den förste som spelat apa i en sån här." Malvolio förlitar sig på sitt förnuft för att bevisa att han inte är galen; han märker att det är mörkt som i helvetet i hans cell. Topas svarar att cellen har fönster som är "genomskinliga som barrikader" och att takfönstren "lyser som ebenholts", och att "det enda mörker som finns är okunnighetens mörker."

Narren (förklädd till Pastor Topas): "Du dåre, i denna natt far du vilse! Jag säger dig att det enda mörker som finns är okunnighetens mörker ..." Illustration av Sir John Gilbert R.A. i Howard Stauntons utgåva av Shakespeares samlade verk 1858-66

Malvolio försöker med förnuftsskäl bevisa att han inte är tokig, medan Topas påvisar att ord kan vara helt meningslösa - en sanning som alla Shakespeares narrar uttrycker. Puritanerna menade sig vara ett "Bokens folk" och var övertygade om att *ord* hade en rent bokstavlig innebörd.

Shakespeares publik lär ha uppskattat ironin i Malvolios replik: "jag är inte galnare än pastorn."

Kanske har inte Shakespeare haft för avsikt att gestalta Malvolios karaktär som en direkt kommentar till sin egen samtids puritaner, men onekligen förkroppsligar Malvolio många av de trosföreställningar och beteenden som en stor del av hans publik sannolikt tillskrev dessa gudaktiga.

Text: Don Mahan

Översättning: Lena Nilsson

Läs om Trettondagsafton

Michael Pennington: *Twelfth Night, A User's Guide* (Nick Hern Books 2000)

Skådespelaren Pennington regidebuterade med Trettondagsafton 1991 och har sedan satt upp pjäsen ytterligare två gånger.

Emma Fielding: *Twelfth Night* (Faber and Faber 2002, i serien Actors on Shakespeare) Fielding spelade Viola på Royal Shakspeare Company 1995, och berättar i denna tunna bok om sitt arbete med rollen.

Laurie E. Osborne: *The Trick of Singularity. Twelfth Night and the Performance Editions*. (University of Iowa Press 1996) Teaterhistorikern Osborne har framför allt studerat hur pjästexten bearbetades under 1800-talet, men tar även upp 1900-talets film- och videoversioner.

Peter Thomson: *Shakespeare's Theatre* (Routledge 1992) I denna bok om Globeteatern 1599-1608 ägnas kap. 5 (23 sidor) åt en rekonstruktion av hur *Trettondagsafton* kan ha framförts där.

Philip Godden: *Death of Kings* (Robinson 2001). En deckare som utspelas i London våren-vintern 1601. Huvudpersonen Nick Revill är skådespelare i Lord Chamberlain's Men, och såväl *Trettondagsafton* som Shakespeare har en viss funktion i handlingen.

Niklas Rådström: *Vad du vill* (Gedins 1995) Roman med två parallella handlingar: i den ena är Shakespeare huvudperson, den andra är en överflyttning av Trettondagsafton till modern svensk miljö.

Leslie Hotson: *The First Night of Twelfth Night* (Ruper Hart-Davis 1954) Hotsons teorier om pjäsens uruppförande står inte högt i kurs hos dagens shakespeareforskare. Hans beskrivning av sökandet efter källor, pusslande med fakta och slutgiltiga tolkning har dock ett visst läsvärde.

Text: Kent Hägglund